

34 HOE MEER INCIDENTEN, HOE BETER HET VEILIGHEIDSBELEID

TWEE METHODEN OM VEILIGHEID OP SCHOLEN TE MONITOREN: ENQUÊTES EN INCIDENTENREGISTRATIE

Drs. Sander Flight, DSP-groep

1. BELEIDSVRAAG

Nederland is de laatste jaren opgeschrikt door een aantal zeer ernstige incidenten op scholen. De moord in 2004 op conrector Hans van Wierden van het Terra College in Den Haag staat bij velen nog vers in het geheugen gegrift. Een kwartier zoeken via Google laat zien dat het ook daarna regelmatig misging:

- Accent College, Rotterdam – jongen steekt leerling en docente neer
- CSG Ubbo Emmius, Veendam – leerling slaat leerling schedelbasisfractuur
- ISW-school, Naaldwijk – leerling neergestoken door skinhead
- Technisch College, Amsterdam – leerling steekt andere leerling dood
- Open Schoolgemeenschap Bijlmer, Amsterdam – twee leerlingen steken leerling neer
- Walburgcollege, Zwijndrecht – fatale steekpartij tussen leerlingen

Voor scholen is het van groot belang een veilige omgeving te creëren. Om goed te kunnen leren is het essentieel dat leerlingen zich veilig kunnen voelen op school. Ook voor docenten is het van groot belang dat zij hun werk veilig kunnen doen. Gewelddadige incidenten, zoals de incidenten die hierboven werden genoemd, vormen vaak de aanleiding voor scholen om meer aandacht aan hun veiligheidsbeleid te geven. Scholen vragen zich na zulke incidenten immers af hoe groot de kans is dat zij ook met een ernstig incident geconfronteerd worden, hoe ze de kans daarop kunnen verkleinen en wat ze moeten doen als het onverhoopt toch een keer zou gebeuren. Dit soort vragen zijn niet alleen van belang voor scholen zelf, maar ook voor gemeenten, ministeries, de onderwijsinspectie en de politie. Ook zij werken immers aan het creëren van een veilige leer- en werkomgeving voor leerlingen en docenten.

2. ONDERZOEKSPROBLEEMSTELLING

'Hoe maak ik mijn school veilig?' Om deze beleidsvraag te kunnen beantwoorden, moeten scholen eerst inzicht krijgen in aard en omvang van de criminaliteit en onveiligheid op school. Hoeveel fietsen en mobiele telefoons worden er eigenlijk gestolen? Hoeveel leerlingen

worden er gepest? Hoeveel leerlingen nemen een wapen mee naar school? Hoeveel inbraken worden er eigenlijk gepleegd? Pas als bekend is wat de problemen eigenlijk zijn, kan je als school de problemen aanpakken en een goed veiligheidsbeleid ontwikkelen.

3. ONDERZOEKSONTWERP

Er zijn verschillende methoden beschikbaar om de aard en omvang van criminaliteit op scholen te meten. Twee methoden zijn het meest populair: enquêtes en incidentenregistratie. In dit hoofdstuk worden beide methoden met elkaar vergeleken.

4. ONDERZOEKSPROCES

Enquêtes

Onderzoekstechnisch is het niet echt moeilijk een enquête te houden op een school. Er zijn ook allerlei gespecialiseerde onderzoeksbureaus op de markt actief die scholen kunnen ondersteunen bij het maken van de vragenlijst, het laten invullen door leerlingen en personeel en het presenteren van de resultaten in de vorm van tabellen, grafieken en tekst. In de praktijk blijkt echter toch dat er vaak flink wat bij komt kijken.

Er gaat veel tijd zitten in het praktische veldwerk. Om ervoor te zorgen dat alle leerlingen en alle personeelsleden van een school een vragenlijst invullen, moet veel handwerk worden verricht. Steeds vaker wordt daarom gekozen voor bevraging via internet: de respondenten krijgen dan een persoonlijke inlogcode om op school of thuis de vragenlijst in te vullen.

Een ander probleem is de respons. Het blijkt dat veel scholen 'enquêtemoe' zijn omdat allerlei instanties informatie willen hebben over het onderwijs. Administratie (en enquêtes worden vaak als een vorm van administratie beschouwd) is geen primaire taak van schoolpersoneel en al helemaal niet van leerlingen. Daarom is het belangrijk veel aandacht te besteden aan het verhogen van de respons. De vragenlijst moet zeer gebruiksvriendelijk zijn en niet teveel tijd kosten. Het loont vaak de moeite om een prijs te verloten onder de deelnemers.

Incidentenregistratie

Een andere methode die steeds meer scholen gebruiken om zicht te krijgen op onveiligheid en criminaliteit, is incidentenregistratie. Eigenlijk houdt elke school wel een soort incidentenregistratie bij, maar lang niet elke school doet dit nauwgezet en structureel. Een fundamenteel onderscheid tussen registraties is het niveau waarop de registratie kan worden geraadpleegd: per leerling of op een hoger aggregatieniveau. Bijna alle scholen registreren informatie over individuele leerlingen in het leerlingdossier – tot voor enkele jaren op papier, maar momenteel worden meestal digitale leerlingdossiers

gebruikt. Van elk incident worden enkele gegevens genoteerd: wat is er gebeurd, wie waren er als dader, slachtoffer of getuige bij betrokken en welke actie is ondernomen? Registraties die uitgaan van het niveau van de individuele leerling bieden meestal niet de mogelijkheid om gegevens te aggregeren. Als je wilt weten hoeveel incidenten er in een schooljaar zijn geweest, moet je alle afzonderlijke leerlingdossiers doorbladeren en de uitkomsten turven. Dat is veel werk en het levert dikwijls weer nieuwe vragen op. Vaak blijkt bijvoorbeeld dat je ook nog wilt weten of de incidenten tijdens schooltijd zijn voor kwamen of daarbuiten. Of dat je wilt weten in welke klassen of op welke plekken in de school (kantine, schoolplein, gymzaal, buiten) de problemen het grootste zijn. Om dat te kunnen vaststellen moet je dan opnieuw alle leerlingdossiers langslopen.

Om analyses op verschillende aggregatieniveaus te vergemakkelijken, houden veel scholen niet alleen informatie bij over leerlingen, maar hebben ze ook een registratie op het niveau van incidenten. Vroeger betrof dat vaak een ordner in de docentenkamer of bij de conciërge, maar in de loop der jaren zijn dit soort registraties gedigitaliseerd. Soms gebeurt dit zeer eenvoudig door verschillende Word-documenten bij elkaar in een map op het computernetwerk te zetten, maar er zijn ook scholen die een, al dan niet geavanceerde, database bijhouden. Het nadeel daarvan is echter dat de informatie vaak twee keer moet worden ingevoerd: in het leerlingdossier *en* in de overkoepelende (digitale) ordner. Dat leidt tot selectie: alleen de meest ernstige incidenten komen terecht in de overkoepelende registratie, waardoor die informatiebron een vertekend en beperkt beeld geeft van de werkelijke problemen.

IRIS – Incidenten Registratie In School

Om de gesignaleerde problemen te verhelpen is een digitaal systeem voor incidentenregistratie ontwikkeld. In dat systeem kan zowel informatie worden geregistreerd over individuele leerlingen als over incidenten. Vervolgens kan het systeem via beide ‘ingangen’ worden geraadpleegd. Als een docent bijvoorbeeld wil weten hoe vaak Pietje of Mohammed betrokken is geweest bij incidenten, kan hij Pietje of Mohammed opzoeken en een overzicht van alle incidenten per persoon opvragen. Maar als de directie wil weten hoeveel fietsen er de afgelopen maanden zijn gestolen, kan zij die informatie ook met de spreekwoordelijke ‘druk op de knop’ tevoorschijn halen uit hetzelfde systeem.

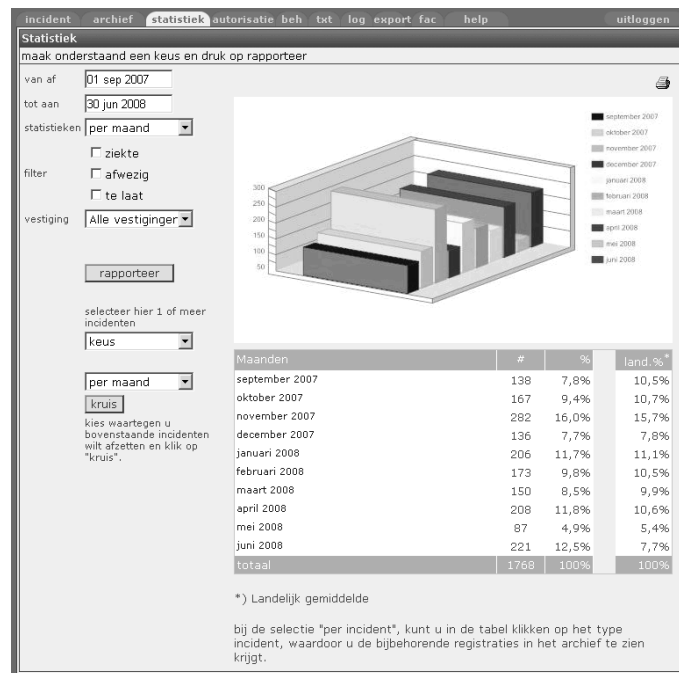
Op verzoek van de MBO-Raad en een aantal Amsterdamse scholen voor voortgezet onderwijs, heeft DSP-groep in het jaar 2001 een dergelijk systeem voor incidentenregistratie ontwikkeld: een database die via Microsoft Access kon worden gevuld en geraadpleegd. Het systeem werd IRIS genoemd: Incidenten Registratie In School. In 2002 is het programma verbeterd op basis van de ervaringen en is een versie via cd-rom op alle interne computernetwerken van de Amsterdamse scholen voor voortgezet onderwijs geïnstalleerd. In 2003 is het systeem, op verzoek van de Rotterdamse en Haarlemse scholen, omgebouwd tot een volledig webbased-systeem: www.schoolveiligheidspakket.nl.

Het invoerscherm van IRIS (www.schoolveiligheidspakket.nl)

De stap naar internet bleek cruciaal. Het verlaagde de drempel voor het invoeren van incidenten fors: iedereen die is geautoriseerd kan op elke willekeurige computer naar het programma surfen en een incident invoeren of het archief raadplegen. In het eerste schooljaar dat IRIS op internet stond (2004-2005) werkten 75 schoolvestigingen ermee en werden bijna tweeduizend incidenten ingevoerd. In het afgelopen schooljaar (2007-2008) werkten driehonderd scholen met IRIS en werden bijna negenduizend incidenten ingevoerd variërend van diefstallen en inbraken tot drugsgebruik en pesten.

De ervaring leert dat scholen die met IRIS werken het systeem vooral gebruiken om per leerling en per incident een dossier maken om alle informatie over incidenten vast te leggen. Voor een deel doen ze dat omdat ze behoefte hebben aan inzicht en informatie, maar voor een deel van de scholen geldt dat ze het doen omdat het moet: in de ARBO-wetgeving staat dat ongevallen en aan ongevallen gerelateerd ziekteverzuim moeten worden geregistreerd. Daarnaast controleert de Inspectie van het Onderwijs ook of scholen incidenten registreren. Het andere gebruik van IRIS – het continu monitoren van veiligheid en criminaliteit en op basis daarvan veiligheidsbeleid ontwikkelen – is minder populair bij de scholen zelf. Op geaggregeerd niveau is dit echter een zeer interessante kant van IRIS. Er kunnen immers op landelijk niveau geanonimiseerde analyses worden uitgevoerd die laten zien welke incidenten scholen registreren. Dit levert vervolgens weer informatie op waar alle scholen baat bij hebben. Aan het eind van elk schooljaar wordt standaard een overkoepelende analyse gemaakt van alle registraties.

Het tabblad 'statistiek' in IRIS

5. UITKOMSTEN

Het voert te ver om hier alle resultaten van de afgelopen jaren te presenteren. Resultaten van enquêtes op scholen zijn beschikbaar via diverse websites. Landelijke resultaten zijn te vinden via <http://www.minocw.nl/veiligeschool/index.html> en lokale enquêtes worden op allerlei plekken besproken. Zoeken via Google met de zoektermen "Enquete school veiligheid" levert de beste resultaten. Alle jaaranalyses van de incidentenregistratie met IRIS zijn te vinden op <http://www.schoolveiligheidspakket.nl>.

Waar het hier om gaat is de vraag in hoeverre de twee methoden elkaar tegenspreken of aanvullen. Daarom zijn in onderstaande tabel enquêtes onder leerlingen vergeleken met interne registraties. De enquêtes die voor deze vergelijking worden gebruikt zijn gehouden in het kader van een onderzoek dat DSP-groep in 1999 heeft gehouden onder ruim duizend leerlingen van bijna veertig VO-scholen in Amsterdam.¹ De IRIS-cijfers hebben betrekking op de ruim 7.000 incidenten die in het schooljaar 2006/2007 door 162 schoolvestigingen zijn geregistreerd. In de tabel staan geen aantallen of percentages, maar wordt voor beide methoden de top tien van meest voorkomende incidenten weergegeven.

Noot 1 Het onderzoek bestond uit het afnemen van een schriftelijke vragenlijst onder 1365 leerlingen op 39 scholen voor voortgezet onderwijs in Amsterdam (zie: www.vios-amsterdam.nl).

Tabel 1 – Meest voorkomende incidenten volgens enquêtes en IRIS

	<i>Positie in de top 10</i>	
	<i>Enquêtes</i>	<i>IRIS</i>
Pesten	1	5
Vechtpartij	2	2
Vernieling	3	3
Discriminatie	4	10
Seksuele intimidatie	5	7
Wapen	6	-
Diefstal	7	1
Vuurwerk / brandstichting	8	9
Drugs	9	8
Bedreiging	10	4
Mishandeling	-	6

- Op basis van de enquêtes onder leerlingen is pesten het incident dat het meeste voorkomt. In de IRIS-registratie is dat anders, hier komt het incident op de vijfde positie.
- Bij vechtpartijen en vernielingen zien we geen verschillen tussen enquêtes en IRIS.
- Bij discriminatie zien we iets vergelijkbaars als bij pesten. Uit enquêtes onder leerlingen blijkt dat dit type incident vaak voorkomt, maar dit wordt niet bevestigd door IRIS.
- Bij diefstal zien we juist het tegenovergestelde: volgens IRIS is dat het meest voorkomende incident, terwijl het in de enquêtes op de 7^e plek eindigt.

Bovenstaande constatering leidt tot de conclusie dat enquêtes andere resultaten opleveren dan IRIS. Bij sommige typen incidenten leveren enquêtes hogere slachtofferpercentages op dan IRIS: dit is het geval bij pesten, discriminatie en wapens. Een gemeenschappelijk kenmerk van deze drie incidenttypen is dat ze zich meestal in het verborgene afspelen. Dat is ongetwijfeld de reden dat ze minder voorkomen in IRIS: daar komen immers alleen die incidenten in terecht die door de geautoriseerde gebruikers zijn ingevoerd. Aangezien dit meestal personeelsleden zijn, komen 'subtiele' incidenten minder goed in IRIS.

Daarnaast is er een groep incidenttypen waar de enquêtes en IRIS elkaar nauwelijks ontlopen. Dit zijn vechtpartijen, vernieling, seksuele intimidatie, vuurwerk en drugs. Dit zijn voor een deel incidenten die makkelijk waarneembaar zijn (vechtpartij, vernieling, vuurwerk) en voor een deel incidenten die makkelijk verborgen zouden kunnen blijven (seksuele intimidatie en drugs). Wellicht zijn deze twee verborgen incidenten echter zodanig ernstig dat ze daardoor toch opvallen en in IRIS terecht komen.

Tot slot zijn er incidenten die vaker in IRIS worden geregistreerd dan dat ze door leerlingen worden gerapporteerd in enquêtes. Dit zijn diefstal, bedreiging en mishandeling. Diefstallen zijn relatief makkelijk waar te nemen, worden door veel scholen belangrijk gevonden en worden dus ook vrij vaak geregistreerd in IRIS. Vaak is er ook een

registratie nodig om een bewijs voor de verzekering te krijgen. Waarom bedreiging en mishandeling relatief 'hoog' staan in IRIS is minder logisch: wellicht is hier sprake van een andere interpretatie van de betekenis van deze woorden. Als bedreiging en mishandeling door leerlingen anders (ernstiger) worden opgevat dan door het personeel, kan dit leiden tot dit soort verschillen.

Kwaliteit van de registratie

Niet alle scholen registreren evenveel incidenten: sommige scholen registreren slechts één of enkele incidenten per jaar en andere scholen registreren er honderden. De kans is groot dat scholen die veel incidenten registreren de werkelijkheid beter benaderen dan scholen die alleen de meest ernstige of meest zichtbare incidenten (het topje van de ijsberg) registreren. Die hypothese is getoetst door dezelfde analyse nogmaals te doen, maar dan alleen gebaseerd op scholen die meer dan 250 incidenten hebben geregistreerd.

Deze tabel laat zien dat op scholen waar veel incidenten worden geregistreerd in IRIS, inderdaad zeer vergelijkbare resultaten opleveren als enquêtes onder leerlingen. Eigenlijk is er nog maar één type incident over waarbij sprake is van een discrepantie en dat is mishandeling. Zoals gezegd is het goed mogelijk dat hier sprake is van een verschil in opvatting over het woord mishandeling tussen leerlingen en personeelsleden. Leerlingen zullen in een enquête wellicht minder snel aangeven dat zij slachtoffer zijn van mishandeling, dan dat een personeelslid deze typering toekent aan een incident dat hem of haar ter ore is gekomen. De uitkomsten zijn in elk geval helder: scholen die erin slagen veel incidenten te registreren, hebben een beter beeld van de werkelijke veiligheidssituatie, dan scholen die weinig incidenten registreren. Vandaar de titel van deze bijdrage: hoe meer incidenten, hoe beter het veiligheidsbeleid.

Tabel 2 – Top 10 incidenten volgens enquêtes en volgens interne registraties van scholen met meer dan 250 geregistreerde incidenten

	Enquêtes	IRIS (> 250 incidenten)
Pesten	1	1
Vechtpartij	2	2
Vernieling	3	5
Discriminatie	4	7
Seksuele intimidatie	5	7
Wapen	6	9
Diefstal	7	5
Vuurwerk / brandstichting	8	9
Drugs	9	9
Bedreiging	10	3
Mishandeling	-	4

6. KENMERKEN VAN DE METHODE

Velen beschouwen enquêtes als de beste methode om de werkelijke omvang van criminaliteit en onveiligheid in beeld te brengen. Voor een deel is dat juist: enquêtes hebben een paar grote voordelen ten opzichte van de meeste andere methoden. Het grootste voordeel is dat enquêtes minder last hebben van registratie-effecten dan veel andere methoden. Als je het onderzoekstechnisch goed aanpakt (goede steekproef, goede vragenlijst, hoge respons), geeft een enquête een beter beeld van de werkelijke criminaliteit dan bijvoorbeeld een politieregistratie, waar meestal alleen aangiften in zijn geregistreerd.

Maar enquêtes hebben ook nadelen: ze kosten relatief veel tijd en geld en het duurt vaak vrij lang voordat de resultaten beschikbaar zijn. Daarnaast worden enquêtes vaak op meerdere scholen tegelijk gehouden volgens een standaardvragenlijst, waardoor je als individuele school geen ruimte hebt voor maatwerk. Er is bijvoorbeeld vaak geen mogelijkheid om eigen vragen op te laten nemen en dat zorgt ervoor dat individuele scholen zich niet altijd herkennen in de resultaten van het onderzoek. Een school kan er natuurlijk voor kiezen geheel in eigen beheer een enquête te laten houden, maar daarvoor is vaak onvoldoende tijd en geld. Een ander nadeel van enquêtes is dat ze een momentopname opleveren: een foto en geen film. Dat is interessant als je nog maar weinig weet over de veiligheidssituatie op school, maar de meeste scholen beginnen niet met een schone lei: zij willen de ontwikkeling van de veiligheid in de loop van het schooljaar kunnen volgen. Ze zijn dan ook nauwelijks geïnteresseerd in een momentopname die pas na een aantal jaren weer kan worden bijgesteld als de nieuwe enquête is gehouden. Vanuit het oogpunt van veiligheidsbeleid is het beter om continu te monitoren: als een school een project tegen fietsendiefstal begint, moet deze school per maand kunnen monitoren hoe het aantal fietsendiefstallen zich ontwikkelt en niet één keer in de twee of drie jaar.

Kortom: enquêtes verdienen inhoudelijk gezien de voorkeur boven incidentenregistratie, maar organisatorisch gezien heeft incidentenregistratie meer voordelen. Wat te kiezen? De neiging bij velen is om te kiezen voor kwaliteit: liever af en toe een enquête die een goed beeld geeft van wat er werkelijk op school misgaat, dan een interne registratie die niet betrouwbaar is. Maar dit geldt niet voor alle scholen: scholen die erin slagen veel incidenten te registreren in IRIS, krijgen net zo'n goed beeld van de werkelijkheid als enquêtes. De voordelen van IRIS zijn in dat geval dus groter: de uitkomsten zijn generaliseerbaar, snel beschikbaar, relatief goedkoop en continu van karakter (in plaats van de momentopname van een enquête).

De uitdaging voor scholen is nu om IRIS zodanig in te zetten dat er veel incidenten worden ingevoerd. Dat kan door verschillende personen toegang tot het programma te geven. IRIS biedt daar alle ruimte voor – ook voor het autoriseren van leerlingen. Het is opvallend hoe groot de weerstand bij scholen is om leerlingen te laten registreren in IRIS. Waarom mogen leerlingen wel een enquête over veiligheid invullen en niet meedoen aan een interne incidentenregistratie? Het is tijd dat

scholen hun leerlingen serieus gaan nemen op het gebied van veiligheid – alleen daardoor zal de veiligheid op veel plekken al flink verbeteren.

LITERATUUR

Literatuur

DSP-groep (2006), *IRIS jaaranalyse 2005/2006*, DSP-groep: Amsterdam.

DSP-groep (2007), *Jaaranalyse 2006-2007; incidentenregistratie in school*, DSP-groep: Amsterdam.

DSP-groep (2008), *Jaaranalyse 2007-2008; incidentenregistratie in school*, DSP-groep: Amsterdam.

Mooij, T. (2001), *Veilige scholen en (pro)sociaal gedrag. Evaluatie van de campagne 'De veilige school' in het voortgezet onderwijs*, Nijmegen: KU, ITS.

Mooij, T., R. Sijbers en M. Sperber (2006), Resultaten van de Veiligheidsmonitor Voortgezet (Speciaal) Onderwijs 2006; brochure, ITS Radboud Universiteit Nijmegen.

Websites

www.schoolveiligheidsplan.nl

www.minocw.nl > dossier Veilige School

www.schoolenveiligheid.nl